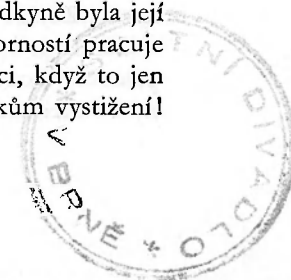

Vždyť Vy jste sám jakožka jediný, jenž ji rozumíte a vykládáte jí. A na berečku jejího rázu patří zajisté míra co nejpřísnější.

Jaroslav Kvapil Jindřichu Vodákovi

KNĚŽKA DOBRA — nebyla to rovněž Hana Kvapilová-Kubešová, zase ovšem v novém vyšším smyslu? To už byl jiný svět, do kterého ona jako dorůstající dívka vstoupila v Praze, kde se narodila r. 1860, to byl svět uvolněného, opojně vzrůstajícího duševního, národohospodářského, kulturního ruchu, a Kubešová ssála jeho vzduch všemi póry štíhlého, sladkého těla, vším rozpětím nenasytné, chtivé účasti. Tam někde vzadu, ve spojení s jejími malostranskými ochotnickými začátky našli bychom už Pippichovu aktovku „Ve veřejném životě“ a v ní rozblouzněnou mladou ženu, která z šosácké měšťácké domácnosti podnikavě vyráží ven do svolávání průkopných ženských spolků, do hlásání a uplatňování převratných hesel. A co to tedy bylo potom, když na rozšiřující se bojiště vpadaly nové a nové řady různých modernistů s výslovným zvoucím očekáváním, že mladé ženské pokolení přidruží se k nim, aby s tímž zápalem se hnalo do výbojných osvobozovacích snah a do rozsáhlého předělávání všeho sociálního života. Mnohokrát jste jistě postáli před bělostnou sochou, v níž zobrazil Štursa geniálním hmatem Kvapilčinu Ellidu Wanglovou, aby sedíc vstávala; aby usazení zdálo se jen prostředkem k zřetelnějšímu, účinnějšímu vzepětí. Takové bývaly u Kvapilky všechny její dramatické polohy: ať seděla, stála, přecházela, ležela, její poloha vždycky spěla dál do jiného, jako by byla toliko úvodem a přípravou, nebo jako by byla stále na cestě za úkoly a objevy, které ji vábí do země zaslíbené. A bylo to jako nesené zvláštní milostnou, ojedinelou ochotou, která měla v sobě pocit nekonečného blaha, že může tak vyluzovat z těla nové a nové zvěsti příštích blížících se spásných dějů. Ale zrovna tak bylo tomu u Kvapilové v její čarovné, andělské hudební mluvě, kde přízvuk a vlna věty ohlašovaly vždycky už větu budoucí, jako by jí bylo předem slyšet a jako by její předchůdkyně byla její roditelkou, jež s mateřskou dychtivostí a pozorností pracuje k porodu. Jak to vysvětlit! Jak to popsat a říci, když to jen zní v sluchu a vymyká se obyčejným prostředkům vystižení!

To už nebyla Sklenářčina skvělá formální architektonika, to nebyl Zítek, to byl skutečně spíše Štursa v nejvlastnějším svém způsobu, to bylo stále dramatické nachýlení a vychýlení do bájných sadů, kde klíčí nevidané dosud vonné a živné rostlinstvo. Ti, kteří viděli, mohou si připomenout třeba jenom Kvapilčinu Helenu z Šimáčkova Jiného vzduchu, jak na podiu přednášela veršičky o hostech Palmy, nebo jak před Prokopem podstupovala zkoušku z deklamace; bylo to jako hejno šveholných letících ptáků, kde všichni zadní nemohou se dočkat, aby byli tam, co přední.

A ovšem, do bájných sadů kladla Kvapilová, jak se na Rebekku Westovou z „Rosmersholmu“ sluší, svůj sen nové přetěšené krásy, svou třetí říši, kde člověk bude rozumět člověku, jako mu ještě nerozuměl; kde člověk bude štědře rozdávat štěstí všem a všem, kteří štěstí posud nepoznali; kde se bude smět mnoho a rádo odpouštět, protože tam nebude lidí bytostně špatných, zvrhlých, nízkých a kalných. Proto tedy hledělo se na Kvapilovou jako na naši nejmodernější, nejmoderněji vše pojímající herečku, proto připadaly na ní role toho druhu jako Mína v Hilbertově „Vině“, Svobodova Olga Rubešová, Svobodova baronka v „Démonu“, vnučka v aktovce „Co bylo“ a Jana v „Přítěži“ Vikové-Kunětické, Ibsenova Ellida Wanglová vedle Rebekky Westové a Nory, Macterlinckova Monna Vanna, Mája Zemanová v Kvapilových „Oblacích“ a jiné podobné. Ale byla by chyba, kdyby si někdo dnešní z toho představoval Kvapilovou jako emancipační hlasatelku prudké, divoké vzpoury, jako vůdčí apoštolku žen, které strhávaly všechny hráze tísnivých mravních a společenských příkazů, jako dobyvačnou útočnici, jež mává vzhůru praporem a vykřikuje hřímavé povely. Kvapilová k emancipačním průbojům nemusila mít emancipačních rolí. Kvapilová mohla vzít kteroukoli ženskou roli svého okruhu, Dorotku v „Strakonickém dudáku“, Boženu ve „Směrech života“, Kristinu v „Milkování“, Mahulenu v Zeyerově pohádce — a ta kterákoli role měnila se u ní v důtklivý, burcující obžalobný protest prostě tím, že byla prolnta vroucí vírou v božské určení ženské bytosti, bezmezným soucitím s ubohou dívčí nevědomostí, rozzechvělým po-

hnutím z ženského utrpení a ponížení, plným a závažným významem každé ženské osobnosti. Mnohem více než revoltou a útokem protestovala Kvapilová bolestí a bolestností ženského osudu, prosvětlením a protrpěním ženského zjevu, útlostí, ranitelností a jemností ženského srdce, zjevováním všech úrodných a drahocenných ženských schopností. Chválíme dnes herečky, jak silně dovedou uchopit a vyjádřit různé dnešní ženství — u Kvapilové ženství znamenalo ženské lidství a žena znamenala především nechráněného, neuznávaného člověka, který se jako každý z nás vzpíná po vzduchu a slunci, po volném vzrůstu a rozvití, po důkazech své hodnoty a platnosti.

Půjdeme-li až ke kořeni, najdeme tam, že Kvapilová byla jaksi dovršující pokračovatelkou mladé Elišky Peškové ve velkém rozdychtění po radosti, po životě, jenž by nejen sám oplýval radostným vznětem, nýbrž také radost vůkol sebe všude vytvářel a bohatě rozléval. Manžel-básník ji z nás nejlépe znal a právě on vyvodil z ní Máju Zemanovou, která vběhne do jeviště opojená radostnými vzpomínkami a všecka rozhořelá touhou, aby všichni kolem ní musili se radovat s ní a aby i nejšeřejší mladý kněžský duch ucítil osvobozující vanutí radostné odvahy. Souvisela s tím herecká a scénická zvláštnost Kvapilčina, že ona umívala se na jevišti postavit někam, odkud pod jejíma obzírajícíma očima vyvstával najednou celý scénický obraz, jako by tknutím jejího pohledu všechny jednotlivosti oživovaly k společnému rozkochávajícímu souznění. Byl to pokoj a náhle jste jej s jejího místa u záclony zahlédli jako ozářený, vystouplejší v barvách, zajímavější v sestavení. Byla to krajina a náhle za ní sytá se modralo nebe, pokropené bílými obláčky, zelenaly se, voněly a ševalily stromy, sliboval osvěžující idylly zahradní plot a širý romantický obzor. Asi to Kvapilová trochu zdělila po svém otci, že její pohled všecko pozlacoval do třeptu, lesku, plápolu, ale její sladké tóny a přízvuky, její nutkavé, stylisované, básnivé pohyby a posunky činily totéž, jako by všecko se jimi probouzelo z tíživého zakletí. Její skřívání, trylkový hlas býval jako její zasmání, skoro lehkomyšlný — lehkomyšlný tou lehkomyšlností, která úmyslně zapírá trudy, zmatky-stesky, aby nemusila o nich mluvit a kazit pohodu — lehkou,

myslný tou moudrostí, která osobní smutky pokládá za příliš nepatrné, aby se jimi přede všemi dala zasmušovat. A tak, jestliže se s té strany přiblížíme k její tvorbě a rozhlédneme se po tom všem, co hrála u Švandů a v Národním divadle za dvacet let svého členství, vypočítáme si brzy snadno, že značně, značně převažují v jejím díle postavy radostného jarního zvěstování, postavy, jež vybízejí bez mraků na čele radovat se světu, životu, přicházejícím dnům, lidskému údělu. Ku podivu, zrovna jim se věnuje nejmenší povšimnutí a vypadá to často tak, jako by byly něčím podružným, méně cenným, a přece — radost Kvapilčina, to bylo už něco krásnějšího, blahodárnějšího, nebeštějšího než ledajaká průměrná veselost komedií a frašek. Vykupovala z předpekli, překonávala dědičný hřích, rozdmýchávala všechny nejlepší živly našeho nitra, učila ničeho se nebát, všemu čelit, všechno s důvěrou podstoupit. Chcete, aby se musila jmenovat její Alžběta z „Noci na Karlštejně“, Rosalinda z „Jak se vám líbí“, Porcie z „Benátského kupce“, Rettigová z Jiráskovy buzuenské hry, Blažena z „Mnoha povyku“?

Řada by byla pomalu tak dlouhá jako seznam Kvapilčiných rolí, a nakonec by se k ní připojily i nebožčiny postavy tragické a groteskní, neboť také jim byla v základu, v podmínkách, v požadavcích a cílech přimíšena neumlčitelná, nezdolná potřeba radosti. Z ní braly všechno, čím byly nebo chtěly být a čím se projevovaly. Božena ve „Směrech života“ dovolovala si být hrubá, chlubně uštěpačná, pohrdavě urputná, poněvadž nehodlala si dát uloupit své radostné naděje. Mína ve „Vině“ mohla propukávat v rozháraný výbuch příkré, zoufalé unáhlelosti, poněvadž viděla nešetrně zmařen a nepochopen všechen svůj zápas o radostné uchycení. Nora v Ibsenově dramate směla do nekonečna utkvívát na Helmerovi upřeným, slzným, strašně užaslým pohledem, protože jím navždy pohřbívala radostné dětinství, jímž naplňovala Helmerovu domácnost. Čím více světla, jasu, utěšenosti všechny v sobě nosily, tím více přesvědčovaly povstáním k obraně. Hle, zač na svém posunutém stanovišti bojovala umělkyně Hana Kvapilová: její ženský boj byl bojem za ženské právo k svrchované, podstatné, dokonalé životní radosti, jež se ženám dosud zkracovala, a její boj za toto

ženské právo byl nejen součástí soudobého zvýšeného všeobecného boje za umocnění, očistu, obrodu a posvěcení veškerého života. Ženy napřed! Ženy jako nejlepší a nejvyzkoušenější znalkyně životní trpkosti v předvoji! Vizte jen! Tam stoupá k horským výšinám, sepjata do bílých šatů, Ellida Wanglová, aby se tam doléhavě smlouvala o naprostou svobodu své volby, neboť muž, kterým by jí byla odepřena, nebyl by ani zmužilým mužem. Tam, se stříbrným krunýřem bojovnice na hrudi pobíhá vzrušeně pokojem panenská Olga Rubešová a hněvně bouří proti mužské smysllosti, neboť lidská společnost, která ji nesetřese, bude společnost lhářů, slabochů a zrůd. Tam, bledá, odzemdřená, svatě věřící, zdvíhá se pastorská Klára Sangová s mrtvičného lože a potácivě, namáhavě vztahuje se vstítíc prozpěvujícímu choti, neboť je třeba zázraku, aby se lidstvo vzbudilo z nevěry a porušenosti. Tam, v tmavém, splývajícím plášti stojí před rozevřeným válečným stanem s Vojanovým Prinzivallem Monna Vanna, do letu vztyčená, opájí se záplavou děkovných ohňů a jása v překypující štěstí do rozhlaholených zvonů, že ušlápla ďábelskou saň zlotřilých pudů a vášní. Jaký průvod! Jaká sláva a pýcha našeho umění! Jaký národní úspěch, že jsme měli umělkyni, která vzděláním, uvědomělostí, horoucností byla povolána, aby se o to vše tak včas pokusila! Sama ve svých zevrubných, zpytavých statích uvádí ze své doby čelné evropské umělkyně, jež po boku své věrné přítelkyně Růženy Svobodové poznala, aby je před sebe postavila jako míru své tvorby a jako řídicí vzory. Ale oč větší nad ně byla ona, jež tvořila za okolností nepoměrně horších, s nákladem břemen stokrát těžším, s uspokojením a s výsledkem tak málo odpovídajícím vynaložená práci a snaze!

Říkalo se ustáleně, že Kvapilová hraje oduševněle, a postavami její tvorby skutečně v nesčetných podobách jako nikdy dříve promluvila ženská duše, aby si konečně vynutila bedlivé, prodlévavé vyslechnutí, kterého potud nenalezala často mezi svými nejbližšími. Umělkyně musila se k tomu zřící mnohých ženských výhod, kterých užívaly jiné herečky, musila nově ladit a zjemňovat všechny nástroje svého umění, dobývat z nich neznámé hudby, která narážela na nezvyklost a nepřipravenost,

začínat všude na vlastní pěst od začátku a vydávat se v hojná zlá nebezpečí omylů a nezdarů. Na jevišti musila si vůbec teprve udělat prostor, vzduch, souzvuk hlasů a ticha, aby duši trochu bylo slyšet. Ale čeho by byla Kvapilová nepodnikla v říší umění! Také ona byla kladnou hrdinkou a převyšovala hrdiností všechny naše hrdinky předešlé, neboť v nejvyšším žáru spalujícího ohně na plápolající hranici dovedla ještě volat „hosanna na výsostech! radost všem lidem na zemi!“

Dva pamětné medailonky (1932)

JÁ SÁM BEZ OBALU SE PŘIZNÁM, ačkoli jsem si dopřával celých zvláštních večerů pro jednotlivé výtvořiny pí Kvapilové, že musím dnes už mnoho povzbuzovat i uměle vzněcovat paměť, abych z ní dobyl toho, čeho pro paní Kvapilovou potřebuji; a rozumím se samo sebou, že pojem, jehož dociluji, bude už jen zcela kusý a snad i nespolehlivý. Jisto může být leda, že je v něm vždycky všecka láska, kterou ona uměla vnuknout, rozmnožená steskem po tom, co nám s ní s našeho jeviště odešlo, čeho tolik, tolik více a více postrádáme a co se nám sotva brzy vrátí.

Víte, že paní Kvapilová byla nazvána nejmodernější naší herečkou a jedinou opravdu moderní z těch, jež máme. Ibsenova dramata, pokud obsahovala některou novější otázku a záhadu ženské duše, nedala se myslit bez ní. Když se měl po smrti pí Bittnerové hrát zase Loutkov (Nora), nebylo zkrátka ani řeči, aby procitlou vzbouřenku ženského sebeurčení mohla hrát některá jiná nežli paní Kvapilová. Když byl uváděn na naši scénu Ibsenův Rosmersholm se svým vysokým ponětím o vespolném soužití muže a ženy, byla tu zase jen ona pro Rebekku Westovou, tu pyšnou, uvědomělou vražednici, která se tak protřívá vlivem Rosmerovým. A mezi posledními největšími jejími výtvořinami najdete Ellidu Wanglovou, Paní námořskou, s jejíma zpytavými, bolestnými očima upřenými do dálky, kde hledá možnost svobodné volby, neurčované ničím cizím. Zkrátka, kdekoli v dramatech vyskytla se nějaká složitá ženská bytost hlouběji založená, hlouběji a vážněji ponořená ve svůj niterný život, všude rozumělo se samo sebou, že ji nedovede na scéně vystihnout úplně žádná mimo paní Kvapi-

lovou. I její soupeřky, z nichž každá má svůj platný obor, ve kterém je správně a výborně na svém místě, i ty, byly-li upřímné, musily vám soukromě říci: ano, tak jako Kvapilová podívat se jemně, zkoumavě, chápavě a vnímavě do ženské duše, toho my neumíme; takového opravdového a citlivého smyslu pro veškeré bolesti, touhy a snahy dnešní ženy jako ona my nemáme; tak vroucně, vzletně a luzně vyslovit toho, čím žena trpí a plane, není nám dáno. Kdykoli udála se komu z nás příležitost, pozorovat tu onu z vynikajících scénických umělekyní cizích, jež představují moderní stupeň divadelního vývoje, vždycky vracel se k témuž závěru: také my máme umělkyni, která užívá tak delikátních, povýšených prostředků, také my máme umělkyni, jež nepracuje pro vnější efekt, nýbrž jež snaží se každý svůj pohyb a tón naplnit chvěním nejspodnějších vrstev duševních. A ta moderní umělkyně byla právě vždy ona, paní Kvapilová.

Nicméně — musím vám říci a poněkud vyložit věc, která vás nejspíš překvapí po tom, co jsem zde zrovna řekl: pravou ibsenistkou a vůbec pravou představitelkou pro ženy moderně rozvrácené a rozervané, pro ženy odhodlané stůj co stůj bořit, aby se mohlo znovu stavět, tou paní Kvapilová dle své přirozenosti, — rozumějte: *dle své přirozenosti* vlastně nebyla. Opovažují se tvrdit přímo: to, že se jí stala, to, že usilovala se jí stát, znamená dokonce ústřední těžký problém jejího života a jejího uměleckého vývoje.

Předpokládám, že také vám je známo, jak zjevně nepřátelé a škůdci nebožky paní Kvapilové (odpusťme jim, neboť nevědí, co činí) vytýkali jí hrubě opět a opět její měšťactví: nezná prý vášně; nezná prý smělého šílení, jež strhá všecky hráze, pro něž není mezi ani zákonů; nemá prý smyslu pro dívoký pud, vyžít se úplně dle své libovůle, ničeho nedbat, všemu se rouhat, všecko odhodit za cenu závratné, bouřlivé rozkoše. Ona jen prý tak pěstovat měkkou něhu ke všemu uznanému, přejatému a pořádnému, k ctnostem nevysokých, skromných a pokorných dušiček.

Vskutku, milé dámy a pánové, očerňovatelé paní Hany Kvapilové měli poněkud pravdu. Neměli pravdu jenom pro ni,